К67

2838-р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

**КОРНЄВ Сергій Іванович**

УДК-376.2(09)[Сікорський]

# ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І.О. СІКОРСЬКОГО

13.00.03 – корекційна педагогіка

**Автореферат**

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук

**Київ – 2009**

НБ НПУ

*100041562*

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник -** доктор педагогічних наук, професор, **Шеремет Марія Купріянівна**, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, заступник директора з наукової роботи Інституту корекційної педагогіки та психології, завідувач кафедри логопедії.

**Офіційні опоненти:** доктор медичних наук, професор, **Морозов Олександр Михайлович,** Національна академія Служби безпеки України, професор кафедри СК-11;

кандидат педагогічних наук, доцент, **Кравченко Анатолій Іванович,** Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Інститут фізичної культури, завідувач кафедри біологічних основ фізичної культури (секція логопедії).

Захист відбудеться "23" вересня 2009 р. о 16:30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано "22" серпня 2009 р.

**Вчений секретар спеціалізованої вченої ради** С. В. Федоренко

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Історико-педагогічні аспекти розвитку корекційної освіти давно вже привертали увагу вчених-дефектологів (В. Бондар, О. Дьячков, І. Єременко, Х. Замський, В. Золотоверх, Л. Одинченко, Т. Свиридюк, І. Соколянський, М. Супрун, О. Таранченко, В. Шевченко, О. Шевченко, М. Ярмаченко та ін.). У їх дослідженнях вивчалася історія становлення і розвитку окремих напрямків корекційної освіти дітей дошкільного та шкільного віку з різними психофізичними порушеннями. Одночасно аналізувалася історія виникнення наукових поглядів на ті чи інші порушення розвитку та засоби їх психолого-педагогічної корекції.

Особливе місце серед провідних діячів освіти і науки, насамперед, дефектологічної, належить українському вченому, психіатру, педагогу, громадському діячу Івану Олексійовичу Сікорському. Він залишив велику психолого-педагогічну спадщину, в якій вперше обґрунтував необхідність пошуку причин порушень психофізичного розвитку у дітей та умов, що сприяють попередженню їх виникнення у процесі навчання й виховання. Значна увага у творчій спадщині вченого зосереджується на висвітленні різних аспектів проблеми навчання і виховання дітей з вадами мовлення. І тому не випадково майже в усіх наукових працях з логопедії представлені ті чи інші посилання на окремі положення І.О. Сікорського. Водночас, слід зазначити, що в Україні психолого-педагогічні погляди І.О. Сікорського ще недостатньо вивчені. Відсутній цілісний аналіз психолого-педагогічних поглядів вченого на особливості психічного розвитку особистості та умови, що викликають його обтяження, ускладнення чи навіть унеможливлюють його.

Успішне розв'язання сучасних завдань у галузі корекційної педагогіки та психології передбачає глибоке вивчення та творче використання прогресивної психолого-педагогічної спадщини минулого. Дослідження різнобічної освітньої діяльності та педагогічних поглядів відомих дефектологів є одним із важливих напрямків розвитку педагогічної науки та освітньої практики. Це, насамперед, стосується видатного педагога, психіатра, психолога І.О. Сікорського, ім'я якого відоме у багатьох країнах світу. Він розробив засади і дав теоретичне обґрунтування вітчизняній дефектологічній науці, визначив її як самостійну наукову галузь. Досить багатоплановою є його науково-педагогічна спадщина.

Вплив І.О. Сікорського на розвиток дефектологічної теорії і практики в Україні досить вагомий. Донині не втратили значення його погляди на можливість і своєрідність розвитку осіб з психофізичними вадами, визначені ним специфічні особливості процесу навчання даної категорії осіб та порушені і розв'язані проблеми дидактики корекційної педагогіки.

Значна частина наукових праць Івана Олексійовича стала бібліографічною рідкістю, що обмежило можливості дефектологічної громадськості знайомства з психолого-педагогічними ідеями вченого, з результатами його експериментальних досліджень та теоретичними висновками.

Життя, громадсько-освітня діяльність та унікальні психолого-педагогічні ідеї І.О. Сікорського недостатньо проаналізовані, потребують системного вивчення, узагальнення та переосмислення. Водночас, це дає можливість на значному історичному матеріалі простежити складний шлях розвитку вітчизняної дефектологічної теорії та практики. Об'єктивна потреба проаналізувати науково-педагогічну спадщину вченого й досвід науково-практичної діяльності стали провідним мотивом для вивчення цієї проблеми на рівні кандидатської дисертації, що дозволило нам визначити тему дослідження, а саме "Проблеми корекційної педагогіки у творчій спадщині І.О. Сікорського".

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова і є складовою наукового напряму "Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів".

Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол №5 від 23 грудня 2003 року) і узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №7 від 21 вересня 2004 року).

**Мета дослідження** полягає в тому, щоб здійснити цілісний історико-педагогічний аналіз внеску І.О. Сікорського в теорію і методику навчання та виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку, визначити можливості їх впровадження в сучасну практику національної системи спеціальної освіти.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати етапи життєвого, творчого шляху та провідні чинники у становленні особистості І.О. Сікорського як науковця, дослідити витоки громадської діяльності й передумови становлення його психолого-педагогічної концепції.
2. Простежити історичний шлях і виявити основні тенденції, закономірності та особливості становлення й розвитку спеціальних освітніх закладів для осіб з психофізичними вадами розвитку, визначити вплив науково-педагогічної спадщини І.О. Сікорського на становлення і розвиток дефектологічної теорії та практики в Україні.
3. Розкрити суть педагогічної концепції І.О. Сікорського щодо особливостей навчання та виховання осіб з вадами психофізичного розвитку й на її основі проаналізувати його погляди на можливості розвитку даної категорії осіб.
4. Виявити і розкрити основні дидактично-методичні положення І.О. Сікорського щодо специфіки навчання осіб з психофізичними вадами розвитку та узагальнити його внесок в розвиток системи корекційної освіти в Україні.

**Об'єкт дослідження** - психолого-педагогічна спадщина, громадсько-освітня та наукова діяльність І.О. Сікорського.

**Предмет дослідження** - внесок Івана Олексійовича Сікорського в розвиток корекційної психолого-педагогічної теорії і практики навчання та виховання осіб з психофізичними порушеннями.

**Теоретико-методологічною основу дослідження становлять:**

1) положення історизму (Є. Членов, О. Дьячков, М. Ярмаченко та ін.); опосередкованості освіти щодо історичних умов (М. Богданов-Березовський, М. Лаговський, І. Соколянський та ін.); державотворчої діяльності вчених (М. Богданов-Березовський, М. Лаговський, В. Бондар, М. Ярмаченко та ін.); про причини виникнення вад мовлення, їх профілактику, методи корекції, а також про особливості й можливості розвитку осіб з вадами мовлення (Р. Левіна, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.);

2) теорія наукового пізнання, принципи діалектики про взаємозв'язок соціальних явищ і необхідність їх вивчення в конкретних історичних умовах (Г. Сковорода, П. Юркевич та ін);

3) концепція цивілізаційного та культурологічного підходів до вивчення історії педагогіки (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, М. Михальченко, К. Ясперс та ін.);

4) наукові дослідження з історії освіти в Україні (В. Вихрущ, Л. Вовк, М.Євтух, Т. Завгородня, І. Курляк, О. Сухомлинська та ін.).

У процесі дослідження ми керувалися Законом України "Про освіту", Державною національною програмою "Освіта", концепцією розвитку дефектологічної науки в Україні, установками Української держави щодо виховання та навчання дітей і молоді, зокрема тих, що мають вади психофізичного розвитку.

**Методи дослідження:** теоретичний аналіз та узагальнення матеріалів наукових, методичних і законодавчих джерел; вивчення та узагальнення досвіду роботи корекційних закладів; хронологічний метод, що дав можливість розглядати процес становлення й розвитку корекційної теорії й практики в Україні в динаміці; статистичний; порівняльно-історичний аналіз, систематизація та узагальнення окремих фактів та іншого інформаційного матеріалу, які ґрунтуються на законах розвитку науки і суспільства. Особлива увага приділялася на теоретичному, історико-педагогічному та системному методам, на основі яких аналізувалися історико-педагогічна, науково-методична література, архівні документи, педагогічна періодика

**Основні джерела дослідження** становлять архівні документи і матеріали Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського, Центрального державного історичного архіву України в м. Києві. Історична, психологічна та корекційно-педагогічна література; матеріали періодичних видань, Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференцій. Велику групу джерел становлять праці І.О. Сікорського: наукові та публіцистичні статті, доповіді, рецензії, навчальні посібники, звіти; листування І.О. Сікорського, рукописні матеріали, публікації про нього.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що в дослідженні вперше в узагальненому й систематизованому вигляді розкрито сутність психолого-педагогічних ідей І.О. Сікорського; науково обґрунтовано етапи життєвого та творчого шляху становлення особистості І.О. Сікорського як науковця; розкрито сутність психолого-педагогічної концепції І.О. Сікорського;

доповнено дані про основні науково-методичні засади вчення І.О. Сікорського, щодо специфіки навчання та виховання осіб з психофізичними вадами розвитку; уточнено та поглиблено дані про основні тенденції розвитку й особливості становлення спеціальних освітніх закладів в Україні; визначено внесок видатного вченого у становлення корекційної психолого-педагогічної теорії та практики, як самостійної галузі знань в Україні, розкриті його основні дидактично-методичні положення щодо особливостей навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

**Практичне значення дисертаційного дослідження.** Здобуті результати можуть використовуватися в подальших історико-педагогічних дослідженнях; для удосконалення змісту навчальних курсів з історії корекційної педагогіки, спеціальної психології та історії логопедії, з метою більш грунтовного ознайомлення студентів-дефектологів з розвитком вітчизняної корекційної педагогіки та спеціальної психології у вищих педагогічних закладах країни; при написанні підручників, науково-методичних та навчальних посібників, програм з історії корекційної педагогіки та спеціальної психології; розробки спецсемінарів та спецкурсів із дефектологічних дисциплін у системі вищої педагогічної освіти.

**Апробація** результатів дисертаційного дослідження здійснювалася під час їх обговорення на звітних науково-практичних конференціях викладачів та аспірантів Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2004-2008рр). Основні положення дисертаційного дослідження було репрезентовано на: V Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами" (м. Київ, 2004р), Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми корекційної педагогіки, соціально-реабілітації та навчання людей з особливими освітніми потребами" (м. Київ, 2004р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Сучасні підходи до організації роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку" (м. Кам'янець-Подільський, 2006р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології" (м. Кам'янець-Подільський, 2007р.). Проміжні та кінцеві результати дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова. Апробація здійснювалась шляхом публікацій матеріалів у фахових науково-методичних виданнях.

**Публікації.** Основний зміст роботи відображено у 8 одноосібних публікаціях з теми дисертаційного дослідження. З них 7 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

**Структура роботи.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел, який містить 192 назви. Загальний обсяг роботи становить 217 сторінок друкованого тексту, з них 199 сторінок основного тексту.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, поставлено мету, завдання, визначені теоретико-методологічна основа та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення проведеного дослідження, наведено дані про апробацію результатів дослідно-пошукової роботи та дані щодо публікацій за темою дослідження.

**У першому розділі "Життєвий шлях та творча спадщина І.О. Сікорського"** розкрито провідні чинники формування наукового світогляду І.О. Сікорського як науковця та громадського діяча; досліджено витоки його громадської діяльності; простежено основні етапи життєвого і творчого шляху та основні тенденції, закономірності й особливості становлення і розвитку корекційних освітніх закладів для осіб з психофізичними вадами в Україні на початку XX століття.

На сучасному етапі реформування системи педагогічної освіти в Україні, зокрема корекційної, актуальним є питання вивчення історичного досвіду становлення й розвитку системи підготовки кадрів в галузі навчання та виховання осіб з психофізичними вадами розвитку. Особливий інтерес багатьох науковців викликає організаційно-методична робота та персоніфікований досвід окремих вітчизняних педагогів у період кінця XIX - початку XX століття. Звернення до означеного періоду значною мірою обумовлене тим, що саме на цей час припадає інтенсивний пошук оригінальних теоретичних та методичних засад підготовки педагогічних кадрів, зокрема, корекційних педагогів.

Прогресивними діячами науки, педагогами, лікарями, психологами вироблялося нове бачення вимог до підготовки вчителів, вихователів для спеціальних закладів. В кінці XIX - на початку XX століття посилився інтерес до запровадження в навчальному процесі основ науково-дослідної роботи.

Осмислення нових підходів відбувалося завдяки врахуванню варіативності ініціативних педагогічних систем, широкої палітри думок щодо характеру підготовки національних педагогічних кадрів в Україні.

Українські освітяни вивчали досвід західноєвропейських країн, а також досвід підготовки кадрів дефектологічного фаху в Росії. Значна робота на початку XX століття проводилась в плані створення самобутньої системи професійної підготовки спеціалістів у галузі навчання та виховання, зокрема корекційного. Цьому сприяла діяльність Київського Фребелівського педагогічного інституту (далі КФПІ) і його педагогічного колективу.

Пошуки нових ідей навчання й виховання знайшли реалізацію у відкритті, за ініціативи Фребелівського педагогічного товариства, в 1907 році Київського Фребелівського педагогічного інституту, завданням якого було втілення наукових принципів психологічного і всебічного вивчення дітей та пошуків нових методів виховання. Очолив цей інститут і Педагогічну Раду професор Київського університету імені Св. Володимира Іван Олексійович Сікорський. Іван Олексійович був також засновником Лікарсько-педагогічного інституту для розумово відсталих та нервових дітей, в якому працювали поруч з ним дві його

доньки Ольга та Олена Сікорські. Він також очолював наукове Товариство психіатрів і Київське Фребелівське товариство (далі КФТ) з 1908 року. Підтримуючи все нове і прогресивне, зважаючи на інтереси свого сина до авіації, у 1909 році він фінансує його навчання в авіашколі в Парижі. Мабуть, завдяки цьому стало відоме ім`я видатного авіаконструктора Ігоря Сікорського.

Сьогодні очевидно, що І.О. Сікорський є одним із засновників вітчизняної вікової і педагогічної психології та дефектологічної науки. Погляди вченого на дитячий розвиток, його рушійні сили і фактори, цілі і засоби виховання завжди високо оцінювалися фахівцями, у тому числі й провідними радянськими психологами – О. Запорожцем, Д. Ельконіним та іншими.

Іван Олексійович Сікорський залишив численні праці з проблем психології, педагогіки і медицини. Він брав неабияку участь у науковому житті Росії та України, був членом комісії з покращення роботи в середніх загальноосвітніх школах при Міністерстві народної освіти. Упродовж багатьох років Іван Олексійович редагував журнал "Питання нервово-психічної медицини". Результати його досліджень публікувалися у вітчизняній і закордонній пресі. У 1900 р. вийшло п'ятитомне зібрання його основних праць. Запропонований ним метод вивчення феномену стомлення слугував основою для організації аналогічних досліджень в Австрії, Німеччині та інших країнах.

Існування Фребелівського інституту та його наукова діяльність тісно пов`язана з вивченням психології дитячого віку, особливостей тих чи інших явищ психічного світу дітей та дорослих, особливостей розвитку, тих чи інших психічних явищ за певної патології, принципів, форм та методів навчання й виховання різних категорій осіб, як з нормальним так й ушкодженим, обтяженим розвитком. Просвітницька робота І.О.Сікорського щодо необхідності науково-професійної підготовки педагогів для даних категорій осіб була значним громадсько-соціальним явищем в Україні в першому десятиріччі XX століття, завдячуючи якому вдалося привернути увагу громадськості до проблем як загальної, так і корекційної освіти.

Багато в чому завдячуючи такій активній соціальній позиції, І.О.Сікорський набув популярності як лікар, педагог і громадський діяч. Окрім відкриття Лікарсько-педагогічного інституту для розумово відсталих і нервових дітей та Фребелівського жіночого педагогічного інституту, він став засновником Психіатричного товариства й Товариства тверезості у місті Києві, був почесним членом багатьох учених товариств на батьківщині й за кордоном. Наприкінці життя Іван Олексійович виступив у ролі судового експерта на процесі в справі Бейліса. Ця сумнозвісна експертиза завдала непоправної шкоди його репутації. Тому в історії вітчизняної науки постать І.О.Сікорського сприймається неоднозначно, але цей факт не може знітити його внесок, насамперед, в наукове та суспільне життя в Царській Росії й, зокрема, в Україні.

**У другому розділі "Психолого-педагогічні аспекти дослідження проблеми дитячого розвитку в працях І.О. Сікорського"** розкрито основні погляди І.О.Сікорського на проблеми загальної, вікової й педагогічної психології та передумови становлення його психолого-медико-педагогічної концепції. На

основі аналізу загально-психологічних та психолого-педагогічних ідей та теорій І.О.Сікорського, охарактеризовано практичну цінність його досліджень для сучасної практики виховання й навчання осіб з вадами психофізичного розвитку.

У науковій та творчій діяльності І.О. Сікорський дотримувався цілісних поглядів на природу психічних процесів, що розумілись ним як єдина структура, в якій здійснюється нерозривний взаємозв'язок між нервовим субстратом та складними психічними явищами. Сікорський зробив значний внесок в розробку найбільш нагальних питань психології, розглядаючи особистість в єдності її вроджених та набутих якостей, відводячи значне місце в своїй творчості питанням соціальної научуваності та її ролі в процесі розвитку особистості. Іван Олексійович розглядав питання залежності людини від феноменів культури, що зафіксовані в знаково-символічній формі. Йому належать оригінальні описи психічних явищ, функцій пізнання людини та самого себе. Він був одним з перших психологів, який звернув увагу на тему збереження психічного здоров'я, що мало важливе значення для справи виховання і навчання. Цінними є погляди Сікорського на проблему широкої психологічної підготовки майбутніх вчителів і пропаганди психології серед вчителів. Його науково-теоретичні погляди і практичні переконання здійснювали значний вплив на формування психолого-педагогічної думки в Україні та Росії кінця XIX - початку XX століття.

І.О. Сікорський ставив перед собою завдання не просто розробити нові принципи психології та педагогіки, але зробити так, щоб те знання, що нагромадила психологія та педагогіка, у єдності, в об'єднавчому змісті нової науки, стало доступним широким шарам інтелігенції й послужило справі виховання нового людського суспільства й стало основою та фундаментом для нових психологічних та педагогічних течій, справою яких є повернення до суспільства таких його членів, які весь час ігнорувалися ним. І.О. Сікорський пропонував психологічні способи розв'язання проблеми виховання здорової людини в суспільстві та шляхи соціалізації особи з вадами психофізичного розвитку. Але для того, щоб висувати науково обґрунтовані рекомендації для роботи з підростаючим поколінням, необхідно було створити єдину систему психолого-педагогічного знання, що володіє внутрішньою гармонією та власною логікою розвитку. Для того, щоб побудувати таку систему, на думку вченого, необхідно вирішити основну проблему психології – питання про характер зв'язку і взаємовпливу матеріального субстрату, тобто нервової системи, і психіки, як такої, та педагогіки – оптимальні шляхи розвитку та вдосконалення психічного субстрату, а за потреби й корекції.

Своїм основним завданням, пов'язаним із психологією, І.О. Сікорський вважав розробку фундаментального навчального курсу, що відображав би в доступному вигляді всю сукупність тогочасної експериментальної психології. І.О. Сікорський залишив також велику теоретичну спадщину в галузі вивчення питань, пов'язаних із проблемами виникнення й розвитку "психічного" та основ і механізмів дії пізнавальних процесів, формування основних рис особистості в нормі й під впливом різного роду шкідливостей як біологічного, клінічного так і соціального характеру.

Одне з найважливіших положень, на які спирався І.О. Сікорський у своїй творчості – це те, що успіх процесу пізнання перебуває в прямій залежності від рівня фізіологічного розвитку центрів мозку. На цьому положенні вченого базуються погляди на вікову й педагогічну психологію, а в подальшому і погляди на причини й механізми різноманітних відхилень в пізнавальній та мовленнєвій сферах розвитку особистості.

Погляди І.О. Сікорського на проблеми загальної психології являють собою цілісну структуру знань у рамках основного питання психології так, як його розумів Іван Олексійович – дослідження характеру зв'язку між фізіологічним аспектом організму та психічними процесами. Підхід І.О. Сікорського до проблем загальної психології є багатоаспектним. Він поєднує в собі питання фізіології, неврології, психіатрії, художнього аналізу текстів і здобутків мистецтва.

Співвіднесення процесів виховання та навчання в ході природного розвитку дитини, за Сікорським, є основним завданням педагогічної психології. Виявлення закономірностей у розвитку дитячої психіки є основою для психології виховання та навчання, а також еталоном для виявлення патологій.

У своїх працях І.О. Сікорський приділяв велику увагу проблемі психічного розвитку дитини, розглядаючи її як одну з найважливіших у педагогіці та дитячій психології. У 1884 році в роботі "Виховання у віці першого дитинства" він закликав розглядати дитину як цілісну індивідуальність. Розвиток дитини Сікорський ототожнював з розвитком психічних функцій й основних рис особистості. За висновками вченого для того, щоб одержати цілісне уявлення про особистість, необхідно уявляти її в сукупності нервових властивостей і психічних якостей. При цьому він підкреслював, що основну увагу необхідно приділяти виявленню й вивченню вроджених властивостей дитини. Особистість дитини розглядалася ним, як динамічне утворення. Аналізуючи статичні елементи психіки, Іван Олексійович зауважував, що не можна забувати про те, що особистість набагато різноманітніша ніж виділена для аналізу психічна властивість або якість.

Розглядаючи питання вікової психології – вікову періодизацію психічного розвитку, основні вікові новоутворення, фізіологічні зміни та специфічні вимоги, властиві кожному віку, І.О. Сікорський аналізував, насамперед, цілісну картину того або іншого віку. Повний опис кожного вікового періоду, за І.О. Сікорським, складається з фізіологічних основ, психологічних новоутворень, нових соціальних вимог, які надаються дитині відповідно до віку. Всі ці різнорідні дані не аналізуються окремо, а розглядаються вченим у взаємозв'язку і взаємовпливі всіх процесів у єдиній структурі формування особистості дитини.

Таким чином, більшість психолого-педагогічних і фізіологічних досліджень, проведених І.О. Сікорським, такі як положення про норму та патологію психічного життя, про розумову стомлюваність, про динаміку взаємодії вродженого та набутого у розвитку особистості, про залежність процесу формування особистості від феноменів культури, постановка проблеми моралі, як фактора регуляції психічних станів та багато інших відносяться до найвагоміших здобутків педагогіки й психології кінця XIX - початку XX століття. Вони стали

базовими для створення педагогічних умов, спрямованих на психофізичний розвиток учнів у спеціальних навчальних закладах, що почали створюватися в Україні на початку XX століття.

**У третьому розділі "Внесок І.О. Сікорського в теорію та практику навчання та виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку"** проаналізовано погляди І.О. Сікорського на концепцію корекційного навчання й виховання осіб з вадами психофізичного розвитку та на розвиток потенційних розумових і фізичних можливостей дітей у спеціально створених педагогічних умовах; розкрито основні положення його наукової концепції, що здійснювали вплив на становлення та розвиток вітчизняної дефектологічної теорії та практики. Основу цієї концепції складають такі положення: про походження та сутність дефекту, норми й патології як комплексної філософсько-психологічної проблеми; про взаємозв'язок та взаємодію медичних і психолого-педагогічних наук; про особливості психофізичного розвитку аномальних дітей та їх комплексне вивчення; про психолого-педагогічні проблеми навчання та виховання осіб з вадами психофізичного розвитку; про підготовку кадрів для роботи з аномальними дітьми; про теоретичні та практичні проблеми логопедії (питання розвитку та патології мовлення, проблеми заїкання, порушень писемного мовлення, недорікуватості); про проблеми девіантної поведінки: фактори та механізми, що породжують девіантність поведінки, розробка типології соціально-педагогічної деформації особистості та ін.

Таким чином, наукова спадщина Івана Олексійовича Сікорського – відомого психіатра, психолога й педагога, лікаря й видатного суспільного діяча Росії й України – є невід'ємною частиною історії не тільки української чи російської, але й світової педагогічної й психологічної науки. Однак, в історії вітчизняної психологічної й педагогічної науки його ім'я, відоме в дореволюційній Росії, виявилося надовго забутим. В останні роки воно повертається з небуття в сучасний науковий і культурно-освітній простір.

І.О. Сікорський – один з найяскравіших представників антропологогуманістичного напрямку вітчизняної психолого-педагогічної думки кінця XIX - початку XX століття, один із засновників науки про аномальне дитинство – спеціальної психології й корекційної педагогіки. Він залишив оригінальну наукову спадщину, що несе величезний гуманістичний заряд. Незважаючи на світове визнання наукового авторитету вченого, його роботи в галузі дитячої психопатології, психіатрії, патопсихології, спеціальної психології й корекційної педагогіки, соціальної психології як і раніше залишаються маловідомими на батьківщині вченого.

Основні праці Сікорського були створені близько ста років тому, вони не втратили своєї актуальності й наукової значущості й сьогодні. Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість робіт ученого в різних галузях наукового знання, його ім'я й ідеї на сучасному етапі становлення психолого-педагогічної науки України залишаються мало дослідженими.

Головною тезою гуманістичної психолого-педагогічної концепції І.О.Сікорського є положення про те, що у процесі навчальної роботи об'єктом

уваги педагога має бути не хвороба дитини, а дитина як особистість, її природа. Вчений підкреслював, що у "ненормальності" дитини більшість вбачають тільки хворобу, у той час як є колосальна кількість якостей, які не ушкоджені хворобою. На цьому ґрунті він формує важливе для практики положення про орієнтацію у медико-педагогічній практиці не на дефект, а на неушкоджені хворобою потенційні можливості, які, розвиваючись, сприятимуть успішності навчання дитини. І.О. Сікорський заперечував правомірність фатального погляду на розумову відсталість, доводячи можливість розвитку таких дітей, здатність їх до навчання за умови корекції ослаблених і недостатньо розвинених психічних функцій. Ці ідеї І.О. Сікорського одержали подальший розвиток у вітчизняній корекційній психології й педагогіці в працях Л. Виготського, Г. Трошина, В. Бехтерева, П. Блонського та багатьох інших науковців.

Пошуки нових ідей навчання й виховання знайшли реалізацію у відкритті в 1907 році Київського Фребелівського педагогічного інституту, завданням якого було втілення наукових принципів психологічного і всебічного вивчення дітей та пошуків нових методів виховання. Раніше створене І.О. Сікорським і групою його однодумців Фребелівське педагогічне товариство за задумом засновників ставило перед собою два основні напрямки роботи: науково-практичне та творче. Перший напрямок передбачав розробку й висвітлення завдань виховання й введення в життя нових педагогічних ідей, нової виховної практики й технології. Творчий напрямок роботи Фребелівського педагогічного товариства полягав у створенні навчальних закладів для підготовки педагогічного персоналу, що на практиці забезпечить необхідні умови для реалізації нових принципів шкільного і дошкільного виховання та навчання підростаючого покоління. Саме з цією метою в Києві і був створений вищезазначений Київський Фребелівський педагогічний інститут. Окрім Лікарсько-педагогічного інституту для дітей із психічними вадами та Київського Фребелівського педагогічного інституту, І.О. Сікорський був засновником та почесним членом багатьох учених товариств на батьківщині й за кордоном.

Створивши за власним проектом перший в Україні заклад для аномальних дітей у Києві – Лікарсько-педагогічний інститут для дітей із психічними вадами, він, разом зі своїми доньками Ольгою та Оленою Сікорськими, втілив у його діяльності свої теоретичні й практичні розробки. Експериментальні дослідження, проведені професором Сікорським у даній установі, було покладено в основу його багатьох фундаментальних праць "Психіатрія", "Душа дитини", "Основи виховання і навчання", "Виховання у віці першого дитинства", "Початки психології", "Заїкання", які заклали основу багатьом напрямкам, течіям як наукового, так і громадського життя не лише в Україні, Росії, а й в багатьох інших країнах світу. У даних працях уперше в світі ним всебічно було проаналізовано найважливіші проблеми дітей з позиції психопатології, патопсихології, дитячої психології, спеціальної психології й педагогіки. Що стосується психічного недорозвитку, то до Івана Олексійовича мислення аномальних дітей вивчалося науковцями лише з негативної точки зору (порівняно з нормальним) і відзначалася лише відсутність одного або іншого компоненту. І.О. Сікорський

вважав, що для того, щоб охарактеризувати недорозвинене мислення, необхідно починати з найбільш примітивних форм судження, які у звичайній психології зовсім не розглядаються або, якщо розглядаються, то не мають навіть особливих назв. І.О.Сікорський, досліджуючи особливості психічного розвитку розумово відсталої дитини в порівняльному аналізі норми й патології з позицій антропологічного підходу, визначив новий напрямок у психології – спеціальну психологію, що ґрунтується на поєднанні знань з медичних, гуманітарних, природничих і педагогічних наук.

## ВИСНОВКИ

У **висновках** підбиваються підсумки проведеного дослідження й дається оцінка наукового внеску І.О. Сікорського в дефектологічну теорію та практику навчання й виховання осіб з вадами психофізичного розвитку, розкриваються перспективи подальшого, більш поглибленого вивчання психолого-медико-педагогічної спадщини вченого.

Доведено, що професор І.О. Сікорський уперше в світовій практиці поклав в основу наук, що вивчають дитячу патологію й психологію, цілісний антропологічний підхід і вказав на взаємозв'язок медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання та виховання даної категорії дітей. При взаємодії суміжних з педагогікою наукових галузей знань, що включають психологію й медицину, Сікорський вважав за доцільне створити корекційну дисципліну (дефектологію), як "суміжну галузь знань", де взаємно перетинаються педагогічні й психіатричні аспекти. Педагогіка, на думку Івана Олексійовича, потребує допомоги психології та медицини як при проведенні діагностуючого обстеження, так і в процесі корекційного виховання.

Нами встановлено, що І.О. Сікорський стояв біля витоків того напрямку в педагогіці, психології, психіатрії й дефектології, який відмовився від вузькофункціонального, вузькомедичного аналізу як норми, так і патології дитинства й ґрунтувався на моністичному підході з позицій медичної й педагогічної антропології. Таким чином, І.О.Сікорський став одним з перших представників вітчизняної психології й психіатрії, які правильно оцінили перспективи, що відкриваються інтегрованою наукою про теорію та практику навчання й виховання аномальних осіб (тобто, дефектологією) для медичних і психолого-педагогічних дисциплін. Як послідовник синтетичного антропологічного напрямку в педагогіці, фундамент якого заклали І. Сєченов, М. Пирогов, І.О. Сікорський підходив до проблеми вивчення "людини як предмета виховання" з позицій системного підходу, який він застосовував до аномальної дитини.

Дослідження показало, що вважаючи гідністю людської особистості, з одного боку, відповідальність обдарованої особистості перед душевно знедоленими, з іншого, високі моральні категорії, що визначають особливе співчутливе відношення до проблем найбільш уразливої частини суспільства, І.О.Сікорський тим самим торкався проблеми соціальної адаптації осіб із психофізичними недоліками й створення умов для їхнього безперешкодного

входження в соціум. Визнаючи безумовну цінність будь-якої особистості (у тому числі й аномальної), він ставить найважливіше завдання оптимальної соціалізації неповноцінної особистості при забезпеченні її права бути захищеною державою й усіма її інститутами. Сутність його педагогічної позиції полягала в тому, що тільки гуманістично орієнтований педагогічний процес сприяє максимальному розвитку особистості неповноцінної дитини, реалізації її природного потенціалу. Це можливо лише за умови, якщо сприймати дитину такою, якою вона є, працювати з нею так, щоб сформувати в неї ціннісне відношення до себе й навколишніх. І.О. Сікорський вивів основну мету навчання – уміння підняти душевно недостатню особистість до рівня гідної людини.

Аналіз наукової діяльності І.О. Сікорського показав, що він, як представник антропологічного напрямку в педагогіці й психології, ставив за мету послідовний розгляд усіх аспектів психічного життя, починаючи з найнижчих і закінчуючи вищими його проявами. На його думку, ті стадії, які проходить у своєму індивідуальному розвитку дитина, повторюють еволюцію людини взагалі, але повної відповідності між індивідуальним і філогенетичним розвитком немає. Іншими словами, онтогенез, у відомому змісті, повторює філогенез. Що стосується педагогіки, то як стверджував І.О. Сікорський, навчання полягає не стільки в набутті шкільних знань, скільки у формуванні вмінь користуватися психічними процесами для досягнення мети. Таким чином, уся сукупність педагогічних заходів заснована на тому, що діти розвиваються, тобто проходять усі стадії в процесі особистісного становлення.

Дослідженням встановлено, що Сікорський неодноразово підіймав питання правильного комплектування корекційних установ, для того, щоб педагогічний процес був більш ефективним. Одним з важливих завдань психолого-педагогічної діагностики він вважав диференціацію розумової відсталості від подібних станів. Для визначення критеріїв різного виду аномалій Іван Олексійович пропонує метод якісної оцінки психічних процесів, у якому стадія стає показником розвитку, на основі якої можливе розмежування психічної норми й патології.

Дослідження показало, що особистий досвід роботи з аномальними дітьми дозволив професору І.О. Сікорському детально розробити питання навчання грамоти. Він виділив періоди в розвитку мовлення дитини, дав характеристику особливостей мовленнєвої діяльності аномальних дітей, виявив анатомо-фізіологічні й психологічні механізми порушень процесів читання й письма, описав психологічні особливості дітей за різних форм мовленнєвих порушень (заїкуватість, недорікуватість та інш.) і запропонував з урахуванням дефекту проводити медико-психолого-педагогічну роботу, науково обґрунтував вибір методів при навчанні читання, ґрунтуючись на знанні психічних особливостей дитини. І.О.Сікорський встановив, що утруднення в оволодінні дітьми навичками читання й письма найчастіше бувають обумовлені змінами психіки. Для подолання недоліків мовленнєвої діяльності в цьому випадку необхідна організація корекційного навчання.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку, що наукова спадщина Івана Олексійовича Сікорського є важливим внеском в

розробку питань теорії та практики навчання та виховання осіб з вадами психофізичного розвитку.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:


1. Корнєв С. І. Психологічні погляди І.О. Сікорського /С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць (Серія 19 "Корекційна педагогіка та психологія"). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 2. – С. 17–21.
2. Корнєв С. І. Психолого-педагогічні погляди І.О. Сікорського /С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова: зб. наук. праць (Серія 19 "Корекційна педагогіка та психологія"). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – № 3. – С. 69–73.
3. Корнєв С. І. Питання спеціальної педагогіки та психології у творчій спадщині І.О. Сікорського /С. І. Корнєв // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. / "Підвищення ефективності логопедичної роботи в умовах здійснення дошкільної та початкової освіти". – Херсон, 2006. – С. 98–103.
4. Корнєв С. І. Життєвий шлях та громадська діяльність І.О. Сікорського / С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова: зб. наук. праць (Серія 19 "Корекційна педагогіка та психологія"). – Випуск 5. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 61–68.
5. Корнєв С. І. Психолого-педагогічні аспекти дослідження проблеми розвитку особистості в науковій спадщині І.О. Сікорського / С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць (Серія 19 "Корекційна педагогіка та психологія"). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – № 7. – С. 33–35.
6. Корнєв С. І. Дослідження проблеми навчання й виховання осіб з порушеннями інтелектуального розвитку в працях І.О. Сікорського / С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць (Серія 19 "Корекційна педагогіка та психологія"). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – №9. – С. 47–51.
7. Корнєв С. І. І.О.Сікорський про виховання дітей з порушеннями поведінки /С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова: зб. наук. праць (Серія 19 "Корекційна педагогіка та психологія"). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – № 11. – С. 291–296.
8. Корнєв С. І. Заїкання як психолого-медико-педагогічна проблема в працях І.О. Сікорського / С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць (Серія 19 "Корекційна педагогіка та психологія"). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 13. – С. 50–55.

## АНОТАЦІЇ

**Корнєв С.І. Проблеми корекційної педагогіки у творчій спадщині І.О.Сікорського.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2009 р.

Дисертація присвячена проблемі вивчення шляхів становлення та розвитку корекційної педагогіки і психології в Україні на основі аналізу наукової діяльності І.О. Сікорського. Розкрито основні положення його наукової концепції, що мали найбільший вплив на становлення та розвиток вітчизняної дефектології. Доведено, що І.О.Сікорський вперше у світовій практиці поклав в основу наук, які вивчають дитячу патологію й психологію, цілісний антропологічний підхід, вказавши на взаємозв'язок медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей та запропонував створити науку (дефектологію), як суміжну галузь знань, де перетинаються ці аспекти. Одержані результати свідчать, що наукова спадщина І.О. Сікорського є невід'ємною частиною історії світової педагогіки та психології. Введенні в обіг нові наукові матеріали та факти доповнюють картину становлення й розвитку вітчизняної дефектології і можуть бути використані при викладанні та підготовці підручників з її історії.

**Ключові слова:** І.О. Сікорський, корекційна педагогіка, спеціальна психологія, навчання та виховання осіб з психофізичними вадами розвитку, Лікарсько-педагогічний інститут, Київський Фребелівський педагогічний інститут, логопедія, аномальні діти.

**Корнев С. И. Проблемы коррекционной педагогики в творческом наследии И.А. Сикорского. –** Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2009 г.

Диссертационное исследование посвящено проблеме изучения путей развития и становления специальной коррекционной педагогики и психологии в Украине на основе анализа жизни и творчества профессора Университета Св. Владимира Ивана Алексеевича Сикорского, основательного и поликомпонентного анализа его научно-педагогической концепции относительно обучения и воспитания лиц с нарушениями психофизического развития.

Проанализированы взгляды И.А. Сикорского на особенности и возможности развития лиц с психофизическими недостатками развития. Раскрыты основные положения его научной концепции, которые имели наибольшее влияние на становление и развитие отечественной дефектологической теории и практики, среди которых положения: о происхождении и сущности дефекта, нормы и патологии как комплексной философско-психологической проблемы; о взаимосвязи и взаимодействии медицинских и психолого-педагогических наук; об особенностях психофизического развития аномальных детей и их комплексном

изучении; о психолого-педагогических проблемах обучения и воспитания лиц с нарушениями психофизического развития; о подготовке кадров для работы с аномальными детьми; теоретические и практические проблемы логопедии (вопрос развития и патологии речи, проблемы заикания, нарушений письменной речи, косноязычия); проблема девиантного поведения: факторы и механизмы, которые порождают девиантность поведения, разработка типологии социально-педагогической деформации личности.

Проведенное исследование позволило установить, что И.А. Сикорский обратился к проблеме взаимосвязи педагогических и медицинских наук. Гуманистическое содержание концепции привело ученого к пониманию тесного взаимодействия и взаимовлияния пограничной науки (дефектологии) как дисциплины, с одной стороны, сугубо медицинской, а с другой - гуманитарной, психолого-педагогической. При этом, он считал возможным найти точки соприкосновения между ними, которые взаимно обогащают потенциал наук, создавая тем самым новое научное знание.

Доказано, что профессор И.А. Сикорский впервые в мировой практике положил в основу наук, которые изучают детскую патологию и психологию, целостный антропологический подход и указал на взаимосвязь медико-психологических и педагогических аспектов в практике обучения и воспитания данной категории детей. При взаимодействии смежных с педагогикой научных областей знаний, которые включают психологию и медицину, Сикорский считал целесообразным создать специальную дисциплину, как "пограничную отрасль знаний", где взаимно пересекаются педагогические и психиатрические аспекты.

Установлено, что И.А. Сикорский стоял у истоков того направления в педагогике, психологии, психиатрии и дефектологии, которое отказалось от узкофункционального, узкомедицинского анализа как нормы, так и патологии детства, и основывалось на монистическом подходе с позиции медицинской и педагогической антропологии. И.А.Сикорский стал одним из первых представителей отечественной психологии и психиатрии, которые верно оценили перспективы, которые открываются интегрированной наукой о теории и практике в обучении и воспитание аномальных лиц для медицинских и психолого-педагогических дисциплин.

Доказано, что научное наследие Ивана Алексеевича Сикорского – известного психиатра, психолога и педагога, врача и выдающегося общественного деятеля России и Украины - является неотъемлемой частью истории не только украинской или русской, но и мировой педагогической и психологической наук.

**Ключевые слова**: И.А. Сикорский, коррекционная педагогика, специальная психология, обучение и воспитание лиц с психофизическими нарушениями развития, Лечебно-педагогический институт, Фребелевский женский педагогический институт, логопедия, аномальные дети.

**Kornyev S.I. Issues of corrective pedagogy in creative legacy of I.O. Sikorskyi.** – Manuscript.

Scientific thesis for a candidate's degree of pedagogical sciences in specialty 13.00.03 – Corrective pedagogy. – National Pedagogical M.P. Dragomanov University. – Kyiv, 2009.

The dissertation is dedicated to exploration of the development and progress of corrective pedagogy and psychology in Ukraine based on analysis of the scientific activity of I.O. Sikorskyi. The thesis reveals fundamental provisions of his scientific concept, which had a major influence on development of the national special education. It is proven that I.O. Sikorskyi was the first world scientist who applied comprehensive anthropological approach to the sciences related to child pathology and psychology, and highlighted interdependence between medical, psychological and pedagogical aspects in education and up-bringing of disable children, as well as offered to establish a separate science (defectology) as an integral field of knowledge combining those aspects. Obtained results prove that scientific legacy of I.O. Sikorskyi presents an essential part of the history of world pedagogy and psychology. Introduced scientific materials and facts supplement the picture of national special education development and can be used for lecturing and comprising manuals on history of pedagogy.

**Key words:** I.O. Sikorskyi, corrective pedagogy, special psychology, education and up-bringing of disable individuals, Medical-pedagogical institute, Kyiv Frebelivsyi pedagogical institute, speech therapy, children with disabilities.

Підписано до друку 20.08.2009 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 27.

«Видавництво "Науковий світ"»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 8-050-525-88-77